

Virtut de la paraula, virtut de la poesia

CARLES MIRALLES

Membre de l'IEC

(Secció Filològica)

Per la paraula tot havia arribat a ser i tot era. L'ordre del món, les coses com són, van amb les paraules que les anomenen, que les diuen. Dels astres als animals; a la *Bíblia* tot va arribar a ser en dir Iahveh el nom de cada cosa. «Déu era la paraula», escrivia literalment Joan Evangelista. En l'origen del món, en el seu sentit i en la força que el sosté, hi havia la paraula. La paraula en general, en abstracte, i les paraules en concret: cada paraula.

«En el principi», deia Joan. I, tot i que paraules i coses coincidien, en crear-les Iahveh, la paraula que era en el principi és la paraula en abstracte, indeslligable del caràcter diví d'anomenar cada cosa en el principi. Cada paraula, un cop és en concret, juntament amb allò que designa, és humana. En el temps dels humans i no en el principi.

Les paraules diuen el món. Sense elles el món no existiria. L'ordre del món, natura i cultura. Què serien les coses, sense els mots? Un seguit d'objectes, una massa informe; no res, el desordre. Tot allò que percebem, tot allò que aprenem, els humans, té un nom o ha de tenir-lo. No tot allò que experimentem o que sabem, però, és de la mateixa mena. No és igual el préssec que la justícia. No és igual la veu que la mà. Tampoc no és igual el cor que el cor de quan diem d'algué que té un bon cor o que no en té. Però per a tot allò, natura o cultura, que té un lloc en l'experiència o en el saber dels mortals, hi ha una paraula que ho diu; una paraula o un conjunt de paraules. Aquesta és la virtut de la paraula. Que sense ella el món dels humans, tot el món tal com és (que és tal com el diem els humans), no existiria. Que l'home és la paraula. Aquí, en el temps dels humans.

La paraula, però, és com si arrossegué alguna qualitat de l'origen diví que li atorguen certes cosmogonies com ara la bíblica esmentada; és com si n'hagués conservat alguna virtut. O com si platònicament una essència de cada mot tingués

el seu lloc en el cel de les idees. Una essència de cada mot: aquella coincidència original de paraula i cosa. Deia Riba que les paraules són entre nosaltres per a entendre'ns, i no per a entendre-les: que no estem per elles, que ens en servim.

Entre nosaltres. La paraula és comunicació entre els humans. Certament, no l'única forma de comunicació, però la més característicament humana. La paraula té dins la raó de les coses, i en diem *enraonar*, de mirar d'entendre'ns els humans. De dir-nos i de contar-nos les coses, d'explicar-nos les coses i les idees i de discutir-ne. *Enraonar* vol dir, com a mínim, dues persones. *Enraonar* és compartir la paraula. També *dir*, *contar*, *explicar les coses o les idees* demana, com a mínim, una altra persona; però no implica interlocució; la paraula no és, llavors, pròpiament compartida, perquè té una sola direcció, de qui parla a qui escolta. Compartir la paraula, en canvi, és posar-la en el mig i que tots siguem iguals a l'hora d'usar-la; és enraonar ordenadament: escoltar i parlar. Implica un resultat comú o majoritari, busca l'acord; és, doncs, la més política de les virtuts, des del punt de vista de la democràcia.

D'usar-les per a entendre'ns, nosaltres, enraonant, oposava Riba entendre les paraules. Què volia dir, Riba? En ell parlaven el poeta i el filòleg. Si habitualment ens servim de les paraules, en l'ús que en fem per a enraonar, els poetes les calculen, les trien i les ponderen, en funció del que volen expressar i dels efectes que intenten produir en l'auditori o en els lectors. És com si tinguessin present la virtut divina de la paraula; com si el poeta anomenés altre cop les coses —digués les paraules del seu poema— per primera vegada. Del filòleg diem ara que és qui estudia les paraules, la llengua; el seu nom ens posa davant d'un professional, d'un tècnic; però el seu nom originàriament vol dir que les estima, les paraules i la llengua; que reconeix en elles la virtut que tenen cada una i totes juntes. En l'entendre les paraules de Riba hi ha alhora l'amor, la fulguració del poeta, i l'estimació, la dedicació respectuosa del filòleg; i hi ha també l'entendre'ns, entre nosaltres, dels humans. Des del punt de vista de la poesia, les paraules nostres, dels humans, tenen una mena de virtut, com una ànima, que el poema, per l'amor i pel treball del poeta, és capaç a vegades de fer aflorar i mostrar, ni que sigui en una fulguració instantània. El poema pot fer-nos-hi veure el que no sabíem que aquells mots, que hem usat tantes voltes, duien dintre. Virtut de la paraula? Virtut de la poesia? Virtut de la paraula en boca del poeta; virtut de la paraula dels homes que el poema sap treure a la llum, fer que llampegui, divinament, un instant.

Si un poeta diu o fa que algú digui que té un bou assegut sobre la llengua, el bou i la llengua tenen entre ells una relació que no és l'habitual; la llengua té al damunt un pes incomportable, que n'impedeix l'ús, en la parla, i doncs, el bou i tot el seu pes (hi està assegut) no deixen parlar el poeta o a qui sigui; no hi fa res que ningú no pugui tenir un bou assegut a la llengua: aquests mots, les circumstàncies en què són dits, volen dir opressió, privació de la llibertat. Si l'opressor mira d'espaventar la seva víctima, el diccionari dirà que l'espavorda o l'esvera, i

queda clar el sentit i tot respon a l'ús habitual, però un filòleg, un amorós de les paraules, pot treure de dins del verb *esparverar* l'*esparver*, i fer-hi veure l'ocell vo-
raç que es llança damunt l'ocell petit per devorar-lo. Tot un escriu de plasticitat,
en la visió que ens fem de l'opressor.

Amb l'ús, les paraules es gasten i es fan opaques. L'*esparver* va volar d'*esparve-
rar* (i d'*esparverament* i d'*esparverador*) tal com l'*or* va volar dels diners, monedes
o bitllets. *Esparverar* va voler dir fer por, sense *esparver*, tal com les monedes i els
bitllets van donar preu a les coses, que es van poder comprar sense l'*or* que mate-
rialment donava valor a monedes i bitllets. En la comunicació, les paraules no
s'usen pel que són, ni pel que representa que són, sinó pel valor, en concret, que els
que intervenen en l'intercanvi els atorguen: per a entendre, per a convèncer, per a
aconseguir algun propòsit. Aquesta és, entre els humans, la virtut de la paraula,
que és l'instrument de comunicació que els és més propi.

Hi ha l'aigua dels rius. Algú que n'havia observat el curs seguit seguit fins al
mar va reflexionar un dia que ningú no podria entrar en el mateix riu dues vega-
des. Que equival a dir que el curs de l'aigua és imparable; pot alentar-se o accele-
rar-se, però l'aigua va fluint, continuadament escapant-se. Així el curs de les pa-
raules, quan enraonem: són sempre les mateixes (hi ha sempre aigua, en el riu) i
no són mai les mateixes (l'aigua sempre s'escapa, riu avall, cap al mar). Així les
paraules en l'ús que en fem per a entendre'ns, per a convèncer. Les paraules, però,
una manera d'aturar-les, d'evitar que fugin, és la memòria: el record de les para-
ules, de cada una i de l'ordre en què van ser dites, per a tornar a dir-les igual (val a
dir, repetir-les) o per a conservar-les en la ment (val a dir, saber-les de memòria).
Una altra manera és escriure-les, d'una en una i en l'ordre adient: per a poder lle-
gir-les o per a conservar-les escrites.

D'altra banda, ara que fa tants de segles, des d'Heràclit, que sabem què vol
dir no poder entrar en el mateix riu dues vegades, pot semblar-nos una obvietat,
però no ho era abans d'haver estat dit per primera vegada; abans d'haver estat ob-
servat i formulat, aquest fet. La virtut de les paraules, d'algunes frases, va unida a la
formulació original, a la primera ocasió en què algú les digué i, tal com les digué,
han anat repetint-se, s'han escrit i ens han arribat.

Les comparacions, les metàfores, mai no són exactes. Superposen imatges a la
realitat, o bé la substitueixen sense dir-la, la realitat (de fet, una realitat, de la mena
que sigui, en substitueix una altra, de la mena que sigui). I el curs del riu no és
sempre imatge del discurs ni n'és l'única imatge. La imaginació dels humans ha
relacionat diversament les paraules amb l'ocell, amb el vent, amb la pluja o amb la
neu, per exemple. En totes aquestes relacions la paraula és, en principi, parlada, i
pertany al món de l'oralitat; així les paraules, dites, ha estat dit que volen o que se
les enduu el vent, mentre que les paraules, escrites, romanen; un bon discurs és
com la pluja que xopa seguit seguit la terra i la fecunda; algú enraona tan persuasi-

vament com cauen els flocs de neu i la neu va fent una capa que cobreix la terra. En aquestes dues darreres comparacions, la terra es deixa penetrar per la pluja i la reté dins i en conserva l'efecte; i rep i suporta sobre ella la neu i la va absorbint, i en conserva, així, igualment l'efecte. En el primer cas, però, l'aigua desapareix; en el segon, la nevada roman sobre la terra abans de fondre's.

I encara hi ha, si volíem, els corrents d'aigua subterranis, el mar mateix, els llacs, les cisternes i els pous. Cada una d'aquestes realitats, usades com a imatges, suggereixen aspectes d'allò a què s'apliquen, amb què són relacionades per comparació o metafòricament. Ara, dèiem, aplicades a les paraules, al curs i al discurs de les paraules. Quan la raó es fa ciència, la ciència les descriu i defineix, aquestes realitats: el riu i el mar i la pluja i la neu i l'aigua subterrània i el llac i la cisterna i el pou; i també l'ocell i el vent, com tantes altres. Tendeix a esgotar-les. Cerca allò que unívocament signifiquen. La virtut de les paraules és que poden continuar combinant-se entre elles i anar creant indefinidament suggeriments, relacions impensades, altres mons, noves idees. Creant o bé fent que aflorin de les paraules mateixes, que surtin a la llum d'aquell fons que, en l'ús de cada dia, els humans encobrim i ocultem; de cada paraula i dels grups i combinacions de paraules que revelen aquesta altra realitat (o aquesta altra part de la realitat). I que això sigui així no implica que aquesta virtut deixi de banda la raó. Sortosament, el que és humà ultrapassa la raó científica, la univocitat de les paraules.

El món dels humans és fora i el portem dins; és real i és somni i desig (que és una manera de dir que el que somniem i desitgem forma part de la realitat, al capdavall); és de molts colors que els pintors alteren, fent-los més o menys intensos, canviant-los, i que una foto en blanc i negre expressa d'una altra manera, sense deixar de representar-los; i alteren igualment les formes, els pintors, atents al lloc on pinten i on romandrà el que pinten, o bé fidels al que volen que hi veiem i a la idea que en tenen, al que volen expressar, indeslligable de com volen expressar-ho; res tan llunyà de la carn viva, del cos, com la pedra, i, això no obstant, que essencialment que representen el cos humà el *David* de Miquel Àngel o *El pensador* de Rodin. Hi ha una altra realitat. Ara, no cal professar, com els surrealistes, que és en una altra banda, aquesta altra realitat. Més aviat forma part del real, ja ho hem dit, perquè el món, que és compost i comprèn alhora el fora i el dins, el que veiem i el que somniem, el que tenim i el que desitgem, no s'esgota en la univocitat: definir és tancar, i és el contrari d'explorar els límits i de cercar més enllà. El més humà, deia l'Ulisses de Dante, és anar sempre més enllà.

L'art no oposa els contraris: els objectes que l'art produeix els contenen alhora; tal com, d'altra banda, es contenen alhora en l'experiència i en el saber dels humans. La raó té moltes cares, com les paraules dels qui enraonen. Com la veritat. La imatge de la veritat rompuda en l'origen del món, l'havia tret Espriu de la tradició hebrea; juntament amb la idea que cada humà en té un tros, un fragment.

Aquesta imatge no és gaire compatible amb la de la veritat científica. Però sí que s'acorda amb l'experiència i el saber dels humans, amb el món.

La poesia transforma el món: en mostra les diverses cares; va més enllà de la realitat de cada dia, o del que solem anomenar realitat; sense que això impliqui que no la mostri, la realitat. Transforma la realitat amb els mots del diccionari; amb els que usem per a entendre'ns, però component-los de manera única, en un conjunt on cada mot pugui ser entès, per ell mateix, més enllà de l'ús de cada dia. En el fulgor d'aquesta transformació, la paraula revela la seva virtut plena: en l'absolut i en el temps, en l'origen i sempre, ara i sempre. Per la paraula aflora, més enllà, la virtut de la poesia.

La lluna, per exemple. El que en sap la ciència és una cosa. Però la lluna arrossega, d'abans de saber-ne científicament res els humans, un prestigi misteriós, associat a la nit. Quan transforma el món, per exemple en un poema de Salvat-Papasseit, ni la paraula *lluna* ni la paraula *arbre* són només la lluna i l'arbre (ni només la definició científica de la lluna i de l'arbre, ni només la idea comuna de la lluna i de l'arbre que reflectim els humans en la parla ordinària). El poeta ha concentrat en la lluna aquest poder de transformació de la realitat, i la lluna arrossega, porta amb ella, una cançó que el poeta coneix i que la posa en relació amb la pruna, d'una banda, però també, d'altra banda, arrossega l'experiència i el saber dels seus lectors sobre la lluna dels poetes; la imaginació popular i la percepció avantguardista de la realitat, per a Salvat-Papasseit; tot el que per a cada u és la lluna, per a cada lector.

Cal molt a cada humà, la lluna, a hores d'ara. En la comunicació, la paraula recula. Ha de competir amb la imatge. Recula fins i tot en l'ensenyament. Hi ha tants d'estrís tecnològics que obren l'accés, immediatament, a tantes de coses. O bé la paraula, guardada als llibres, destinada a la lectura, torna a ser parlada, oral, en el cinema, en la televisió. El més immediat, la vida de cada dia, tendeix a ocupar tot l'espai de la realitat. Els humans en busquem fugides igualment immediates. Tot ara mateix i aquí. La paraula i la lluna dels poetes demanen temps i distància: aturar-s'hi, fixar-s'hi. En el nostre món hi ha lloc per a tot, passen simultàniament coses contràries. I certament els antics valors fa tant de temps que tothom repeteix que estan en crisi que mentrestant ja no sabem ben bé de què parlem en referir-nos-hi o invocar-los.

Les noves tecnologies han provocat un canvi, que trigarà temps a mostrar, a treure a la llum, tots els seus resultats en els humans; però els humans ja ens en servim (ordinadors, mòbils, WhatsApp, pantalles tàctils): les novetats van tan de pressa i són tan engrescadores que ens hi submergim; i és un fet imparabile, però que pren espai a la paraula. Aquest canvi no hauria de liquidar ni la paraula ni la lluna dels poetes. Més aviat haurien d'anar-li a favor, *essencialitzant-la* i enfortint-la. Per damunt dels valors en si, com si fossin preceptes inalterables, la capacitat d'enraonar, el respecte a la paraula (abans i després de dir-la), hauríem de tor-

nar a posar-los en el centre, al bell mig de la vida dels humans; que la veritat sigui filla del temps o que només existeixi a trossos no justifica l'engany i la corrupció, ni ens eximeix d'usar les paraules, en la ment i en el diàleg, per a continuar vinculant-la amb la justícia. La dignitat humana, si volíem dir-ho a la manera d'Espriu, és en el centre del laberint de les paraules que és la vida humana. Certament, els mitjans informàtics ens creen noves imatges, ens modifiquen la realitat. És cert que el laberint hi ha altres maneres d'expressar-lo i d'orientar-s'hi. Però la paraula i la lluna dels poetes n'illuminen insubstituïblement la total realitat, tots els aspectes, la convicció i l'estranyesa; el que és i totes les seves transformacions: la vida i saber-la dir, la vida, mentre la vivim, els humans.

De cop l'aigua se'ns fa no riu sinó pou. Des de dalt, si ens hi abocàvem, aigua aturada, espill del món de fora, però la superfície d'aquesta aigua quieta és el cim de tota l'aigua que la suporta; amaga un fons que li dona forma. Podria ser una imatge de la poesia: variant a cada hora del dia, o sigui, resistent i sotmesa al temps, el que se'n poua sempre és una part que no altera el total, i el fons continuadament la sosté i li dona una profunditat d'una mena que ni la ciència ni la tecnologia no poden produir. No cal dir com els pous són necessaris, en l'erm amb què els poetes moderns, de Rimbaud a Eliot, han comparat la vida humana, tot el món dels humans.

Les coses, com són? Com són o com sembla que són? Una resposta ha estat: com les diuen les paraules. Però ara tenim les imatges. Donem a la imatge la seva virtut. Però no deixem que el teatre, posem per cas, se'ns converteixi en espectacle: en el teatre es veu el que diuen les paraules. La invasió cada dia més intensa de l'espectacle, en si, en el teatre (els decorats, els gests, els moviments, els sorolls, la música, etc.) va contra aquest caràcter de sempre del drama, tragèdia o comèdia. Els atenesos, que eren una democràcia, anaven al teatre, per a tragèdia o per a comèdia; els romans, aviciats pel poder demagògic, es deixaven portar al circ i l'exigien.

I el futbol? Podem anar a veure'n un partit, sentir-ne la retransmissió per la ràdio, veure'l a la televisió sentint-ne els comentaris en directe. Ningú no diu que la visió no sigui engrescadora o no proporcioni una mena de participació en el joc directa, vívida i més espontània. Però tampoc no és igual veure'l al camp que veure'l a la televisió, ni és igual el directe que el diferit. I la visualització del partit no és la realitat; sovint busquem un locutor que ens digui com volem veure'l; i un fotògraf: una imatge quieta, un moment que conté tots els moments del partit. I també són paraules les de les cròniques d'esport. I la memòria no és feta només de les imatges, d'allò que hem vist, sinó també d'on i com ho hem vist, i amb qui i què hem estat sentint i comentant. La memòria conjumina les imatges amb les paraules, pensades, dites i llegides. Des del punt de vista estrictament tècnic, d'estudi del futbol, guardar tots els partits en imatge proporciona un material per a l'anàlisi i és certament molt útil. Però no és la gravació el que importa, des del punt de vista del record, sinó l'experiència de l'espectador, que és composta. Aquest estiu ha mort

un porter de futbol de fa més de cinquanta anys; un altre porter, més recent, ha dit que en l'època del primer, que es deia Ramallets, el futbol se somniava més que no pas es veia. Les fotos i les paraules (pensades, dites i llegides) contenen el record d'aquell porter més que no les restes de gravacions de partits; però també després, quan els partits es poden veure i tornar a veure i analitzar pels tècnics, la memòria col·lectiva, allò que sosté l'afició, és feta d'imatges i de paraules, de moments, com el record que solem conservar d'un somni.

Reconeguem a la paraula la seva virtut, renovellada en el món d'ara. Les coses, continua essent necessari que les paraules les diguin i la poesia en reveli la totalitat, l'altra cara que les renova. Continua essent necessari i és ara, més que mai, necessari. Ara i aquí, han estat els poetes que ens han salvat els mots, com deia Espriu que era el sentit i el destí de la poesia. I la poesia, hem de voler que ens guiï cap al futur, cap a un món que, obert a les descobertes i aplicacions tecnològiques, tingui sempre present que també el futur, com el passat, serà i va ser construït amb les paraules de tots, enraonant. Ai de la terra que no sàpiga honorar, venia a dir Eliot, les paraules de tots que han dit i que diran els seus poetes; reconèixer-les seves, de tothom. Contra les paraules interessades, parcials, que no mou la recerca de la veritat, la paraula i la lluna dels poetes ens il·luminin sempre, conscients nosaltres de la raó que hi ha en l'ús i en la transformació dels mots i de les seves combinacions, a voltes desesperades però sempre amb l'objectiu de realitzar, com deia romànticament Maragall, la virtut tot just encetada, encara inconeguda, de la poesia.

Carles Miralles pronunciant el discurs patriòtic,
a la Sala Prat de la Riba de l'IEC (2013).

Carles Miralles i Solà (Barcelona, 1944-2015) fou catedràtic de filologia grega a la Universitat de Barcelona (UB), de la qual també havia estat vicerector acadèmic (1981-1986). Estudiós del mite i la poesia dels grecs antics (poesia homèrica, Hesíode, poesia iàmbrica i elegia, tragèdia, poesia hel·lenística), s'havia ocupat també de narrativa d'època romana i de poesia llatina. Va traduir sobretot textos filosòfics, poesia hel·lenística, novel·la grega i poesia neogrega. Va estudiar poetes del segle xv i alguns de moderns, com Verdaguer, Riba, Salvat-Papasseit, Foix i Espriu. Treballà sobre temes diversos de literatura comparada i tradició clàssica. Dirigí la revista *Ítaca* de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics i va ser president del Consell Supervisor del TERMCAT. Obtingué el Premi Salvat-Papasseit 1967 de poesia. Els seus llibres *Lectura de les Elegies de Bierville de Carles Riba*, *La mà de l'arquer* i *Sobre Foix* han rebut, respectivament, els premis Josep Carner de l'IEC (1980), Nacional de Poesia (1992) i Serra d'Or d'assaig (1994). El setembre de 2014, la UB li féu un homenatge amb motiu de la seva jubilació en què es van presentar dos volums en reconeixement de la seva tasca docent i trajectòria acadèmica titulats *Som per mirar*. Ingressà a l'IEC el 1991.

* El discurs commemoratiu de la Diada es va complementar amb la interpretació vocal de les peces «Senyor Sant Jordi» (música: Francesc Vila, text: Salvador Espriu), «El rossinyol» (harm.: Antoni Pérez Moya) i «Els segadors», a càrrec de Laia Santanach, soprano; Taïs Oriol, contralt; Llorenç Lledó, tenor, i Daniel Tarrida, baix, i amb el recital pel mateix Carles Miralles dels poemes «Nocturn» i «Paisatge», de Joan Salvat-Papasseit (*La gesta dels estels*, 1922); «XXIV» i «XXV», de Salvador Espriu (*Setmana Santa*, 1971), i «12 de setembre», de Carles Miralles (*La ciutat dels plàtans*, 1995).